

محمد بن عبد الله

دانشگاه هرمزگان
دانشکده علوم انسانی
گروه علوم اجتماعی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته پژوهش علوم اجتماعی

عنوان پایان نامه:

بررسی نگرش دختران نسبت به ازدواج و عوامل موثر بر آن در بین دانشجویان
دختر دانشگاه فردوسی مشهد

استاد راهنما:

دکتر هدایت الله نیکخواه

استاد مشاور:

دکتر احمدرضا اصغرپور ماسوله

نگارش:

مریم فانی

اسفندماه ۹۳

سپاس

خداوند را هر دم تمامادام عمرم شاکرم که خانواده‌ای به من عطا نمود که همچون کوهی استوار در تمامی مراحل مرا یاری کند و محکمترین دیوار برای اتکاء من در لحظات سخت زندگی ام هستند.

و طیفی خود می‌دانم در اینجا شکر خالصانه‌ی خود را از استاد محترم راهبنا، جناب آقای دکتر هدایت الله نیکخواه و استاد محترم مشاور، جناب آقای دکتر احمد رضا اصغر پورما سوله که با تلاش و لطف بی‌کران، بی‌منت و بی‌دریغ خود مراد به انجام رساندن این مرحله از زندگی ام یاری نمودند، ابراز دارم و خدا را برای شاکر دایشان بودن شکر کنم. از اساتید گرامی تقدیر کرده علوم اجتماعی جناب آقای دکتر محمود رونوی و جناب آقای دکتر مصطفی ظهیری نیانیر کمال شکر را دارم.

همچنین قدردان زحمات کلیه‌ی اساتید و کارمندان دانشگاه هرمزگان و تمام دوستانم هستم.

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم

که دستم از جبران زحمات بی دریغشان عاجز است،

آنان که توانشان رفت تا من به توانایی برسم

مویشان سپیدگشت تا من سپیدروی بانم

کوشیدند تا من بیایم و رنج کشیدند تا من بیارم

و

همسر عزیزم

به پاس زحمات، صبر و بردباریش.

دعای خیرشان تکیه گاهم و تداوم سایه هایشان آرزویم.

چکیده

پژوهش حاضر باهدف بررسی نگرش دختران نسبت به ازدواج و عوامل مؤثر بر آن در بین دانشجویان دختر دانشگاه فردوسی مشهد انجام گرفته است. چارچوب نظری این پژوهش ترکیبی از مجموعه نظریات مدرنیزاسیون، گذار جمعیتی دوم، کاشت، نقش، انتخاب عقلانی و نظام کارکردی پارسونز است که برای بررسی متغیرهای رسانه، هزینه-فرصت، کلیشه‌های نقش جنسیتی و دین‌داری استفاده گردیده است.

روش تحقیق در این مطالعه پیمایش و ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسش‌نامه بوده است. حجم نمونه با استفاده از فرمول عمومی کوکران ۳۷۴ نفر (۱۹۸ نفر در مقطع کارشناسی، ۱۳۰ نفر در مقطع کارشناسی ارشد، ۴۶ نفر در مقطع دکتری) تعیین شده است. پرسشنامه در سطح دانشگاه فردوسی مشهد و با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب اجرا شد. داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی و تحلیلی (ضریب همبستگی و تفاوت میانگین، رگرسیون، تحلیل مسیر) و با کمک دو نرم‌افزار Spss و Amos بررسی شدند.

تحلیل داده‌های این بررسی نشان می‌دهد که بین متغیرهای موردبررسی با نوع نگرش به ازدواج رابطه وجود دارد. همچنین بین متغیرهای پایگاه اقتصادی-اجتماعی، محل زندگی و سن مناسب برای ازدواج از نظر پاسخگویان با نوع نگرش به ازدواج رابطه وجود دارد. اما در مورد دو متغیر مقطع تحصیلی و سن با نوع نگرش به ازدواج رابطه معناداری مشاهده نشد. بیشترین میزان اثرگذاری بر نگرش سنتی به ازدواج مربوط به متغیر دین‌داری و برای نگرش مدرن به ازدواج مربوط به هزینه-فرصت هست. همچنین به لحاظ توصیف توزیع پاسخگویان نسبت به نوع نگرش به ازدواج نتایج حاکی از آن بود که اکثر پاسخگویان نگرش سنتی‌تری نسبت به ازدواج دارند.

واژگان کلیدی: ازدواج، نگرش به ازدواج، نگرش مدرن، نگرش سنتی، کلیشه‌های نقش

جنسیتی، هزینه فرصت، دین‌داری، مصرف رسانه‌ای

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: کلیات تحقیق	
۱-۱ بیان مسئله.....	۱
۲-۱ اهمیت و ضرورت.....	۳
۳-۱ اهداف تحقیق.....	۵
۴-۱ سؤالات تحقیق.....	۵
فصل دوم: مبانی نظری تحقیق	
بخش اول: مبانی نظری تحقیق.....	
۱-۲ تعریف مفاهیم.....	۷
۱-۱-۲ نگرش.....	۷
۲-۱-۲ ازدواج.....	۷
۳-۱-۲ دین‌داری.....	۷
۴-۱-۲ مصرف رسانه‌ای.....	۸
۵-۱-۲ کلیشه‌های نقش جنسیتی.....	۸
۲-۲ مبانی نظری.....	
۱-۲-۲ نگرش.....	۸
۱-۲-۲-۱ اهمیت نگرش.....	۱۰
۲-۲-۲-۲ تغییر نگرش.....	۱۱
۳-۲-۲-۲ نظریه تحول فرهنگی اینگلهارت.....	۱۱
۲-۲-۲ ازدواج.....	۱۳
۱-۲-۲-۲ تعریف ازدواج.....	۱۴
۲-۲-۲-۲ ازدواج در اسلام.....	۱۴
۴-۲-۲-۲ همسرگزینی "آزاد" در خانواده‌ی هسته‌ای.....	۱۷
۵-۲-۲-۲ کاهش میزان ازدواج یا نوسان آن.....	۱۷

۱۸	۳-۲-۲ نظریات تغییر در ازدواج و نگرش به ازدواج و عوامل موثر بر آن.....
۱۸	۱-۳-۲-۲ تئوری مدرنیزاسیون ویلیام گود:
۲۰	۲-۳-۲-۲ نظریه گذار جمعیتی دوم.....
۲۱	۴-۳-۲-۲ فردگرایی.....
۲۲	۵-۳-۲-۲ مصرف رسانه‌ای.....
۲۲	۱-۵-۳-۲-۲ نظریه سوزن تزریقی (گلوله جادویی).....
۲۳	۲-۵-۳-۲-۲ نظریه استفاده و رضایتمندی.....
۲۳	۳-۵-۳-۲-۲ نظریه کاشت.....
۲۵	۶-۳-۲-۲ رهیافت اقتصادی (هزینه فرصت).....
۲۵	۱-۶-۳-۲-۲ رویکرد فمینیستی-مارکسیستی.....
۲۶	۲-۶-۳-۲-۲ نظریه‌های انتخاب عقلانی.....
۲۹	۷-۳-۲-۲ کلیشه‌های جنسیتی.....
۲۹	۱-۷-۳-۲-۲ نظریه نقش.....
۳۰	۲-۷-۳-۲-۲ نظریه فمینیستی لیبرال.....
۳۱	۳-۷-۳-۲-۲ نظریه طرحواره جنسیت.....
۳۳	۱-۸-۳-۲-۲ دین‌داری.....
۳۳	۲-۸-۳-۲-۲ نظریه گیدنز.....
۳۵	۳-۸-۳-۲-۲ نظریه دیوید مارتین.....
۳۵	۴-۸-۳-۲-۲ نظریه گلارک و استارک.....
۳۵	۵-۸-۳-۲-۲ نظام کارکردی پارسونز.....
۳۶	۳-۲ پیشینه تجربی تحقیق.....
۳۷	۱-۳-۲ پیشینه داخلی.....
۳۹	۲-۳-۲ پیشینه خارجی.....
۴۰	۳-۳-۲ جمع‌بندی تحقیقات پیشین.....
۴۱	۴-۲ چهارچوب نظری.....
۴۴	۵-۲ مدل نظری تحقیق.....
۴۵	۵-۲ فرضیه‌های تحقیق.....
	فصل سوم: روش‌شناسی پژوهش
۴۷	مقدمه.....

۴۷۱-۳ جامعه آماری
۴۷۲-۳ نمونه‌گیری و تعیین حجم نمونه
۴۸۳-۳ روش اجرای تحقیق و تکنیک‌های گردآوری داده‌ها
۵۰۴-۳ تعریف نظری و عملیاتی مفاهیم
۵۰۱-۴-۳ نگرش به ازدواج
۵۰۱-۱-۴-۳ تعریف نظری
۵۱۲-۱-۴-۳ تعریف عملیاتی
۵۲۲-۴-۳ کلیشه‌های نقش جنستی
۵۲۱-۲-۴-۳ تعریف نظری
۵۳۲-۲-۴-۳ تعریف عملیاتی
۵۳۳-۴-۳ دین‌داری
۵۳۱-۳-۴-۳ تعریف نظری
۵۴۲-۳-۴-۳ تعریف عملیاتی
۵۵۴-۴-۳ اعتقاد هزینه فرصت
۵۵۱-۴-۴-۳ تعریف نظری
۵۶۲-۴-۴-۳ تعریف عملیاتی
۵۶۵-۴-۳ مصرف رسانه‌ای
۵۶۱-۵-۴-۳ تعریف نظری
۵۶۲-۵-۴-۳ تعریف عملیاتی
۵۸۶-۴-۳ متغیرهای زمینه‌ای
۵۸۵-۳ روایی و پایایی تحقیق
۵۹۶-۳ مدل عامل تأییدی
۶۰۱-۶-۳ مدل عامل تأییدی برای متغیر کلیشه‌های نقش جنستی
۶۲۲-۶-۳ مدل تحلیل عامل تأییدی برای متغیر میزان دینداری
۶۴۳-۶-۳ مدل عامل تأییدی برای متغیر اعتقاد به هزینه-فرصت
۶۵۴-۶-۳ مدل عامل تأییدی برای متغیر نگرش سنتی به ازدواج
۶۷۴-۶-۳ مدل عامل تأییدی برای متغیر نگرش مدرن به ازدواج
۶۹۷-۳ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل

مقدمه	۷۱
بخش اول: یافته‌های توصیفی	۷۱
۱-۴ توصیف متغیرهای زمینه‌ای	۷۱
۱-۴-۱ توزیع پاسخگویان بر اساس سن	۷۱
۱-۴-۲ توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس مقطع تحصیلی	۷۲
۱-۴-۳ توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس محل زندگی	۷۳
۱-۴-۴ توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب پایگاه اقتصادی-اجتماعی	۷۴
۱-۴-۵ توزیع فراوانی نظر پاسخگویان راجع به سن مناسب برای ازدواج	۷۵
۲-۴ توصیف متغیرهای اصلی تحقیق	۷۶
۲-۴-۱ توصیف متغیر وابسته: نگرش به ازدواج	۷۶
۲-۴-۱-۱ نگرش سنتی به ازدواج	۷۷
۲-۴-۱-۲ نگرش مدرن به ازدواج	۷۸
۲-۴-۱-۳ توصیف شاخص‌های آماری نگرش به ازدواج	۷۹
۲-۴-۱-۴ توزیع پاسخگویان بر اساس نوع نگرش به ازدواج	۷۹
۲-۴-۲ توصیف متغیرهای مستقل تحقیق	۸۰
۲-۴-۲-۱ توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس میزان پذیرش کلیشه‌های نقش جنسیتی	۸۰
۲-۴-۲-۲ توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس میزان دین‌داری	۸۲
۲-۴-۲-۳ توزیع درصد فراوانی میزان اعتقاد به هزینه فرصت پاسخگویان	۸۴
۲-۴-۲-۴ توزیع پاسخگویان بر اساس میزان و نوع مصرف رسانه‌ای	۸۶
بخش دوم: یافته‌های استنباطی	۸۹
آزمون فرضیات	۸۹
فرضیه ۱: بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای با نوع نگرش به ازدواج	۸۹
فرضیه ۲: بین میزان پذیرش کلیشه‌های نقش جنسیتی با نوع نگرش نسبت به ازدواج رابطه وجود دارد.	۹۰
فرضیه ۳: بین میزان دین‌داری با نوع نگرش نسبت به ازدواج رابطه وجود دارد.	۹۱
فرضیه ۴: بین میزان محاسبه هزینه-فرصت برای ازدواج با نوع نگرش نسبت به ازدواج رابطه وجود دارد.	۹۲
فرضیه ۵: بین میزان و نوع مصرف رسانه‌ای با نوع نگرش نسبت به ازدواج رابطه وجود دارد.	۹۲

- ۳-۴ ماتریس همبستگی..... ۹۵
- ۴-۴ تحلیل رگرسیونی متغیرهای پیش بینی کننده نگرش به ازدواج..... ۹۶
- ۵-۴ تحلیل مسیر..... ۹۸
- ۱-۵-۴ تحلیل مسیر عوامل تأثیر گذار بر نگرش مدرن به ازدواج..... ۹۸
- ۲-۵-۴ تحلیل مسیر عوامل موثر بر نگرش سنتی به ازدواج..... ۱۰۰

فصل پنجم: جمع بندی و نتیجه گیری

- ۱-۵ خلاصه پژوهش..... ۱۰۲
- ۲-۵ بحث و نتیجه گیری..... ۱۰۵
- ۳-۵ پیشنهادهای کاربردی..... ۱۱۲
- ۴-۵ پیشنهادهای پژوهشی..... ۱۱۲
- ۵-۵ محدودیت های تحقیق..... ۱۱۲
- فهرست منابع..... ۱۱۴
- پیوست..... ۱۲۲

فهرست جدول ها

جدول ۱-۳: جامعه و نمونه آماری	۴۸
جدول ۲-۳: تعریف عملیاتی نگرش به ازدواج	۵۲
جدول ۳-۳: تعریف عملیاتی پذیرش کلیشه‌های نقش جنسیتی	۵۳
جدول ۴-۳: تعریف عملیاتی متغیر دین‌داری	۵۵
جدول ۵-۳: تعریف عملیاتی هزینه فرصت	۵۶
جدول ۶-۳: تعریف عملیاتی رسانه	۵۷
جدول ۷-۳: فرآیند شاخص‌سازی متغیرهای زمینه‌ای	۵۸
جدول ۸-۳: ضریب آلفای کرونباخ متغیرها	۵۹
جدول ۹-۳: مدل عامل‌تأییدی برای متغیر میزان پذیرش کلیشه‌های نقش جنسیتی	۶۱
جدول ۱۰-۳: نتایج مدل عامل‌تأییدی برای متغیر میزان دین‌داری	۶۳
جدول ۱۱-۳: نتایج مدل عامل‌تأییدی برای متغیر میزان محاسبه هزینه-فرصت	۶۴
جدول ۱۲-۳: نتایج مدل عامل‌تأییدی برای متغیر نگرش سنتی به ازدواج	۶۶
جدول ۱۳-۳: نتایج مدل عامل‌تأییدی برای متغیر نگرش مدرن به ازدواج	۶۹
جدول ۱-۴: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گروه‌های سنی	۷۱
جدول ۲-۴: توزیع فراوانی پاسخگویان حسب مقطع تحصیلی	۷۲
جدول ۳-۴: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب محل زندگی	۷۳
جدول ۴-۴: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب پایگاه اقتصادی-اجتماعی	۷۴
جدول ۵-۴: توزیع فراوانی پاسخگویان راجع به سن مناسب برای ازدواج	۷۵
جدول ۶-۴: توزیع نظر پاسخگویان بر حسب سوالات نگرش سنتی به ازدواج	۷۷
جدول ۷-۴: توزیع نظر پاسخگویان بر حسب سوالات نگرش مدرن به ازدواج	۷۸
جدول ۸-۴: توصیف شاخص‌های آماری نگرش به ازدواج	۷۹
جدول ۹-۴: توزیع پاسخگویان بر اساس نوع نگرش به ازدواج	۷۹
جدول ۱۰-۴: توزیع نظر پاسخگویان بر حسب گویه‌های میزان پذیرش کلیشه‌های نقش جنسیتی	۷۹
جدول ۱۱-۴: توزیع شاخص‌های آماری متغیر میزان پذیرش کلیشه‌های نقش جنسیتی	۸۱
جدول ۱۲-۴: توزیع پاسخگویان بر حسب میزان پذیرش کلیشه‌های نقش جنسیتی	۸۱
جدول ۱۳-۴: توزیع نظر پاسخگویان بر حسب گویه‌های دین‌داری	۸۲
جدول ۱۴-۴: توزیع شاخص‌های آماری متغیر میزان دین‌داری	۸۳
جدول ۱۵-۴: توزیع پاسخگویان بر حسب میزان دین‌داری	۸۴
جدول ۱۶-۴: توزیع نظر پاسخگویان بر حسب گویه‌های محاسبه هزینه-فرصت	۸۴

- جدول ۴-۱۷ توزیع شاخص های آماری متغیر محاسبه هزینه-فرصت ۸۵
- جدول ۴-۱۸: توزیع پاسخگویان برحسب میزان اعتقاد به هزینه فرصت ۸۵
- جدول ۴-۱۹: توزیع نظر پاسخگویان برحسب میزان مصرف رسانه ای ۸۶
- جدول ۴-۲۰: توزیع پاسخگویان برحسب اولویت بندی برنامه های مورد مشاهده شبکه های تلویزیون داخلی ۸۷
- جدول ۴-۲۱: توزیع پاسخگویان برحسب اولویت بندی برنامه های مورد مشاهده شبکه های ماهواره ای ۸۷
- جدول ۴-۲۲: نتایج آزمون رابطه سن با نوع نگرش به ازدواج ۸۹
- جدول ۴-۲۳: نتایج آزمون رابطه مقطع تحصیلی با نوع نگرش به ازدواج ۸۹
- جدول ۴-۲۳: نتایج آزمون رابطه پایگاه اقتصادی - اجتماعی با نوع نگرش به ازدواج ۹۰
- جدول ۴-۲۴: مقایسه میانگین نوع نگرش به ازدواج بر حسب محل سکونت ۹۰
- جدول شماره ۴-۲۵: نتایج آزمون رابطه میزان پذیرش کلیشه های جنسیتی بانوع نگرش ازدواج ۹۱
- جدول شماره ۴-۲۶: نتایج آزمون رابطه میزان دینداری بانوع نگرش ازدواج ۹۱
- جدول شماره ۴-۲۷: نتایج آزمون رابطه اعتقاد به هزینه-فرصت بانوع نگرش ازدواج ۹۲
- جدول ۴-۲۸: نتایج آزمون رابطه میزان مصرف رسانه ای بانوع نگرش سنتی به ازدواج ۹۳
- جدول شماره ۴-۲۹: نتایج آزمون رابطه مصرف رسانه ای بانوع نگرش سنتی به ازدواج ۹۳
- جدول شماره ۴-۳۰: نتایج آزمون رابطه مصرف رسانه ای بانوع نگرش سنتی به ازدواج ۹۴
- جدول شماره ۴-۳۱: جدول ماتریس ضرایب همبستگی میان متغیرهای مستقل وزمینه ای بامتغیروابسته ۹۵
- جدول ۴-۳۲: خلاصه مدل رگرسیون چند متغیره نگرش سنتی به ازدواج ۹۶
- جدول ۴-۳۳: ضرایب رگرسیونی مدل تبیین کننده نگرش سنتی به ازدواج ۹۶
- جدول ۴-۳۴: خلاصه مدل رگرسیون چند متغیره نگرش مدرن به ازدواج ۹۷
- جدول ۴-۳۵: ضرایب رگرسیونی مدل تبیین کننده نگرش به ازدواج مدرن ۹۷
- جدول ۴-۳۶: میزان تاثیر مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته ۹۹
- جدول ۴-۳۷: میزان تاثیر مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته ۱۰۰

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۲: مدل نظری عوامل مؤثر بر نگرش به ازدواج ۴۴
- نمودار ۱-۳: مدل عاملی تأییدی متغیر میزان پذیرش کلیشه های نقش جنسیتی ۶۰
- نمودار ۲-۳: مدل عاملی تأییدی متغیر میزان دینداری ۶۲
- نمودار ۳-۳: مدل عاملی تأییدی متغیر میزان محاسبه به هزینه- فرصت ۶۴
- نمودار ۳-۴: مدل عاملی تأییدی متغیر نگرش سنتی به ازدواج ۶۵
- نمودار ۳-۵: مدل عاملی تأییدی متغیر نگرش مدرن به ازدواج ۶۷
- نمودار ۱-۴: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گروه های سنی ۷۲
- نمودار ۲-۴: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب مقطع تحصیلی ۷۳
- نمودار ۳-۴: توزیع درصدی پاسخگویان بر حسب محل زندگی ۷۴
- نمودار ۴-۴: توزیع درصدی پاسخگویان بر حسب پایگاه اقتصادی- اجتماعی ۷۵
- نمودار ۴-۵: توزیع درصدی سن مناسب برای ازدواج از نظر پاسخگویان ۷۶
- نمودار ۴-۶: توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس نوع نگرش به ازدواج ۸۰
- نمودار ۴-۷: توزیع درصدی پاسخگویان بر حسب میزان پذیرش کلیشه های نقش جنسیتی ۵۲
- نمودار ۴-۸: توزیع درصدی پاسخگویان بر حسب میزان دین داری ۸۶
- نمودار ۴-۹: توزیع درصدی پاسخگویان بر میزان اعتقاد به هزینه فرصت ۸۶
- نمودار ۴-۱۰: تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر نگرش مدرن به ازدواج ۹۸
- نمودار ۴-۱۱: تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر نگرش سنتی به ازدواج ۱۰۰

مقدمه

جوامع دارای ارزش‌ها، نگرش‌ها و عادت‌های متفاوت و نسبتاً پایداری هستند که این عادت‌ها ثابت و غیرقابل تغییر نیستند. درحالی‌که ارزش‌ها و نگرش‌های سنتی، میان نسل‌های پیشین جوامع رواج دارد، نسل‌های جدیدتر دارای ارزش‌های متفاوتی هستند. با جانسین شدن نسل‌های جوان‌تر به جای افراد نسل‌های گذشته، جهان‌بینی متداول در جوامع دگرگون می‌شود. ارزش‌ها درونی‌ترین لایه‌های شخصیت انسان‌ها هستند و شناخت مطلوب واقعیت‌های درونی هرکس منوط به شناخت ارزش‌ها و نگرش‌های ارزشی اوست. ارزش‌ها به‌عنوان شکل‌دهنده‌ی پیام‌های نظام رفتاری، دارای بیشترین تأثیر در کنش‌های افراد می‌باشند. همچنین به‌مثابه پدیده‌های اجتماعی، نقش اساسی در شکل‌گیری، کنترل و پیش‌بینی کنش‌ها و گرایش افراد جامعه داشته، عنصری مرکزی در ساختار فرهنگی جوامع به شمار می‌روند (یوسفی، ۱۳۸۳: ۲۷).

موضوع تغییر نگرش‌ها و ارزش‌های ایرانیان به‌ویژه جوانان، در بسیاری از تحقیقات اجتماعی به‌صراحت بیان شده است (عبداللهیان، ۱۳۸۳؛ احمد نیا و مهریار، ۱۳۸۳ و آزاد و دیگران، ۱۳۷۹). تا جایی که عبداللهیان (۱۳۸۳) معتقد است: «ارزش‌های فرهنگی ایرانیان یا در حال شکل‌گیری و یا در حال بازتولید هستند». در این میان جوانان بیشتر در معرض تأثیرپذیری از جریان‌ها و فرایندهای تغییر هستند و با توجه به مقتضیات ویژه‌ی این دوره، آمادگی بیشتری برای همراه شدن و پذیرفتن هنجارها و ارزش‌ها و نگرش‌های جدید و متفاوت از نسل‌های پیشین را دارند (موحد و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۴۸). ازجمله پدیده‌های اجتماعی متأثر از ارزش‌ها و نگرش‌های افراد و جامعه، می‌توان به ازدواج و تشکیل خانواده اشاره کرد که از مهم‌ترین مسائل زندگی بشر در طول تاریخ بوده و هست. به‌طوری‌که این مسئله علاوه بر ادیان و مذاهب مختلف موردتوجه حوزه‌های علمی مختلف چون، اقتصاد، حقوق، روانشناسی، جامعه‌شناسی و غیره بوده است.

ازدواج صمیمی‌ترین نوع رابطه در پاسخ به تمامی نیازها، اعم از مادی و معنوی است و یکی از مراحل تکامل انسان محسوب می‌شود. ازدواج پیمان مقدسی است که در میان تمام اقوام، ملل و در تمامی زمان‌ها و مکان‌ها وجود داشته است. رابطه دیرینه‌ای که در آن زن و مرد زندگی مشترکی را آغاز می‌کنند و پیمان می‌بندند که مصاحب و یار و غمخوار یکدیگر باشند، همدیگر را خوشبخت کنند، به یکدیگر عشق‌ورزند و با ازدواج به‌تنهایی خویش پایان دهند (سیار و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۸۲). ازدواج فرایندی از تعامل بین زن و مرد است که تحت شرایط و مراسم قانونی شرعی و عرفی برگزار می‌شود و

عمل آن مورد پذیرش شرع، قوانین و تشکیلات اجتماعی است (نوابی نژاد، ۱۳۸۰؛ به نقل از سیار و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۸۲).

در طول چند دهه‌ی گذشته، نوسازی اثرات انکارناپذیری بر رخساره زندگی اجتماعی انسان از جمله خانواده و ازدواج، گذاشته است. نوسازی الگوها و عناصر سنتی ازدواج و خانواده را در جوامع کمتر توسعه یافته به سمت مدل خانواده غربی با ویژگی‌هایی نظیر هسته‌ای بودن و آزادی در انتخاب همسر پیش برده است، برخی صاحب نظران بر این باورند که نوسازی، تغییرات فناوری، توسعه و موقعیت اجتماعی موجب بروز تغییراتی در ارزش‌ها و ترجیحات شده است (حسینی، ۱۳۹۱: ۸).

طرفداران نظریه‌های نوسازی و همگرایی بر این باورند که تحولات سریع اقتصادی- اجتماعی، تأثیر فرهنگ بر فرایندهای شکل‌گیری خانواده را با تغییر اهدافی که به شکل سنتی در خدمت هنجارهای ازدواج بوده، تقلیل داده‌اند. بدین ترتیب، تجربه‌ی نوسازی به انقلاب خانواده منجر شده، و با اشاعه ارزش‌های مدرن همچون عشق، تخیل عاشقانه و خود پیروی عاطفی و غیره استلزام‌های جدیدی را برای الگوهای ازدواج و نهاد خانواده به همراه داشته است (دلخמוש، ۱۳۹۲: ۳۳۲).

در طی دهه‌های اخیر شواهد مهمی از تفسیر الگوهای ازدواج در ایران توسط پژوهشگران رشته‌های مختلف، با دیدگاه‌های متفاوت مستندسازی شده است (برای نمونه: انسان‌شناسی: تریمن، ۲۰۰۶؛ جامعه‌شناسی و جمعیت‌شناسی: آزاد ارمکی، ۲۰۰۶؛ احمدنیا و مهریار، ۱۳۸۳؛ تشکری و تامس، ۱۹۸۸؛ عباسی شوازی، عسکری ندوشن، ۲۰۰۲؛ عبدالهیان، ۲۰۰۴؛ روان‌شناسی: دلخמוש، ۱۳۸۶)، که مؤید شکل‌گیری ارزش‌های فرهنگی غیر سنتی در حوزه‌ی بازخورد به خانواده و ازدواج است. شالوده اصلی دلایلی که در خلال این گزارش‌ها برای وقوع این تغییرات اقامه شده، متوجه تأثیرپذیری ساختارهای اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جامعه‌ی ایرانی از فرایند نوسازی و جهانی شدن است، که با شاخص‌هایی چون توسعه شهرنشینی، گسترش خانواده هسته‌ای، دسترسی بهتر به آموزش و رسانه‌های گروهی، ورود زنان به بازار کار، ارتقاء حقوق زنان، تغییر در قوانین ازدواج و طلاق، افزایش میزان طلاق، کاهش مولید و افزایش سن ازدواج، بازنمایی شده است (دلخמוש، ۱۳۹۲: ۳۳۲).

با توجه به آنچه در مورد تغییرات ارزشی و نگرشی خصوصاً در حوزه خانواده و ازدواج و نقش زنان در این تغییرات بیان شد، در این تحقیق به بررسی نگرش دختران دانشجو نسبت به ازدواج و عوامل مؤثر بر آن با تأکید بر متغیرهایی چون دین‌داری، مصرف رسانه، میزان پذیرش کلیشه‌های نقش جنسیتی، اعتقاد به هزینه- فرصت و غیره پرداخته شده است

فصل اول:

كليات تحقيق

۱- بیان مسئله

ازدواج^۱ از مهم‌ترین رسوم معمول در تمام جوامع است که به دلیل نقش بااهمیت آن در فراهم‌سازی ساختار و زیربنای تشکیل خانواده و نیز گسترش نسل، به‌عنوان مهم‌ترین و بنیادی‌ترین نوع ارتباط معرفی شده است (لارسون و هولمن^۲، ۱۹۹۴؛ هیگینز^۳ و همکاران، ۲۰۰۲). آلن ژیرار در باب اهمیت ازدواج در اثر خود تحت عنوان «گزینش همسر در فرانسه معاصر» می‌نویسد: در بین تمامی مراسم، آداب و حوادث اساسی حیات انسانی، ازدواج از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. هم از نظر گاه فرد، هم از دیدگاه زیستی و هم از منظر اجتماعی، هیچ نهادی نیست که همانند آن جهانی و از نظر غایت ثابت و پایدار باشد و از این رو هیچ نهادی همانند آن تحت تأثیر دگرگونی‌های اجتماعی قرار نمی‌گیرد، پس زناشویی کنش ساده و مقصود یگانه نیست، بلکه عملی پیچیده است باهدف‌های متعدد، که این هدف‌ها در مجموع یک کلیت را به وجود می‌آورند (ساروخانی، ۱۳۸۸: ۱۱). ازدواج نه تنها در سلامت جسمی و روانی فرد مؤثر است بلکه نقش مهمی در ورود انسان به دوره بزرگ‌سالی بر عهده دارد. از طرفی ازدواج پدیده‌ای مطلق و فارغ از بستر زمان و مکان نیست. در هر زمان و در هر جامعه چهره خاص دارد و با جامعه نیز دگرگون می‌شود (شعاع کاظمی و هرندی، ۱۳۸۸: ۱۱۲).

فرایند نوسازی به همراه گسترش موج وسیع صنعتی شدن، جوامع مختلف را دستخوش تغییرات و تحولات عمده‌ای در زمینه‌های مسائل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نموده است که بسیاری از این تحولات متأثر از جایگزینی و گزینش متفاوت نسل‌هایی‌اند که از پس هم می‌آیند و نیز وجود تفاوت‌ها و تمایزات در بین باورها و نگرش آن‌هاست که تحولات اساسی را در جامعه موجب شده‌اند (کاظمی، ۱۳۸۹: ۳۰۲). فرایند مدرنیته جهان را که در آن زندگی، معنایی روشن دارد متلاشی می‌کند، پیوندهای جمعی، مشترک، گرم و شخصی جایشان را به روابط غیرشخصی و رقابتی در جامعه‌ای می‌دهند که مبتنی بر توفیق شخصی است (آزاد ارمکی، ۱۳۸۶: ۲۳).

تومتون و لین (۱۹۹۴) که تحول الگوهای خانواده و ازدواج را با جریان صنعتی شدن و مدرنیزاسیون بررسی کرده‌اند، تحولات حاصل از این جریان‌ها را عامل اصلی در جهت کاهش اقتدار والدین و افزایش استقلال فرزندان در همسرگزینی در نظر گرفته‌اند، فرایندی که در نهایت به کاهش ازدواج‌های ترتیب یافته از جمله خویشاوندی منتهی خواهد شد. تحول در موقعیت زنان به لحاظ تحصیلات، از جمله عواملی است که آنان را به نپذیرفتن الگوهای سنتی هدایت می‌کند. بعد از انقلاب اسلامی و اتخاذ

¹ Marriage

² Larson & Holman

³ Higgins et al

تدابیر برابری فرصت‌ها، زنان به تحصیلات ابتدایی و متوسطه اکتفا نکردند. به این ترتیب، زن دیگر محصور در خانه نیست که منتظر یک ازدواج سنتی باشد و یا در سن کم، تن به ازدواج دهد و سلطه مردان را بر خود بپذیرد (ایران محبوب و مختاری، ۱۳۸۵: ۱۰۰). در ازدواج سنتی هریک از طرفین (زن و مرد) جایگاه خود را به خوبی می‌شناسد و نقشش به روشنی تعریف شده است. شوهر منبع قدرت و حمایت مالی است و زن مسئول نگهداری از خانه و خانه‌داری و پرورش فرزندان است. امروزه این وضعیت تغییرات چشمگیری یافته است. مسئولیت‌ها بین زن و مرد تقسیم شده است و نتیجه‌ی این کاملاً آشکار است؛ هنگامی که یکی از طرفین احساس کند نیازها و اهدافش در زندگی زناشویی تأمین نشده است، حداقل در ذهن ممکن است این سؤال را طرح کند که چرا باید خود را اسیر رابطه‌ای کنم که بیشتر دهنده هستم تا گیرنده (سیار و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۸۴).

امروزه نفوذ جامعه بر فرد تضعیف و دامنه‌ی اختیارات فرد چه به لحاظ نگرش و چه به لحاظ رفتاری وسیع‌تر شده است. در جریان این تحولات، فردیت در حوزه‌ی فرهنگی و اجتماعی عرصه بیشتری برای تجلی پیدا کرده است. در جامعه‌ی پس از گذار، با تضعیف شدید نظارت جامعه و خانواده بر فرد، تأمین نیازهای فردی به انتظارات جامعه تفوق پیدا کرده است. افزایش مشارکت زنان در بازار اشتغال، کم‌رنگ شدن نقش هنجارهای سنتی جنسیتی، تغییرات شگرفی در برخی عناصر خانواده از جمله تعداد اعضا، ترکیب سنی زوجین، تصمیم‌گیری در خانواده، مکان خانواده و بسیاری از ابعاد دیگر ایجاد کرده است (علی احمدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۵). همچنین امروزه ما شاهد شکل‌گیری ارزش‌ها و رفتارهایی نوین در عرصه‌ی خانواده و ازدواج هستیم؛ رفتارهایی چون فردگرایی، افزایش سن ازدواج، تجرد قطعی، تغییر نظام سنتی انتخاب همسر، تغییر نگرش نسبت به ازدواج و همسرگزینی، وجود همخانگی‌های بدون ازدواج و شکل‌گیری ازدواج‌های غیررسمی که هر کدام به نوبه خود متأثر از تحولات ارزشی و نگرشی در خانواده‌ها و افراد هستند.

کشور ایران نیز همچون سایر کشورهای جهان سوم در مرحله گذار از سنت به مدرنیته است که با دگرگونی‌ها و تغییرات وسیعی در همه پدیده‌های اجتماعی از جمله همسرگزینی و ازدواج روبه‌روست. تغییرات و دگرگونی‌هایی که موجب شده است تا مردان و زنان نگرش نوینی از پیوند زناشویی و ازدواج داشته باشند و آن را نه فقط به عنوان یک رابطه جنسی و تولید فرزند، بلکه برای به وجود آوردن یک زندگی کمال‌گرا، توأم با عشق و همدلی بدانند (کازمی پور، ۱۳۸۸: ۷۶). مطالعات در زمینه‌ی بررسی نگرش به ازدواج حاکی از تغییرات و همچنین شباهت‌هایی در دوره‌ها و نسل‌های مختلف نسبت به نگرش به ازدواج بوده است (عبداللهیان: ۱۳۸۳، عباسی شوازی و ترابی: ۱۳۸۵) به طوری که برخی پژوهشگران از دیدگاه و نگرش مدرن در برابر دیدگاه سنتی نسبت به ازدواج و همسرگزینی سخن به

میان آورده‌اند که این دیدگاه مدرن نسبت به ازدواج در مواردی چون بالا رفتن سن ازدواج و افزایش مجرد نمود پیدا کرده است. علاوه بر مشکل مجرد در جامعه، ما شاهد بسیاری از ناسازگاری‌های خانوادگی و ازهم‌پاشیدگی خانواده‌ها هستیم. مهم‌ترین عوامل در ایجاد این ناسازگاری‌ها، عدم شناخت و درک صحیح زن و مرد از هم و در نتیجه داشتن انتظارات و توقعات مبهم و غیرواقعیانه از یکدیگر است. مطالعات صورت گرفته نیز نشان می‌دهد که یکی از عوامل نارضایتی زوجین که بعضاً به طلاق منجر می‌گردد، شکاف انتظارات و توقعات ذهنی قبل از ازدواج و مواجهه با واقعیت عینی بعد از ازدواج است (مارتین و همکاران، ۲۰۰۳؛ به نقل از مجدی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶۶). می‌توان گفت در ذهن افراد مجرد، تصورات و انتظاراتی از ازدواج نقش بسته است که کاملاً از آن‌ها آگاه نیستند. یکی از مشکلات زوج‌های جوان ناشی از استانداردها و انتظارات ذهنی آن‌هاست. انتظاراتی که هر یک از زوجین از دیگری دارد، مبتنی بر چارچوب از پیش تعیین شده‌ای است که می‌تواند ریشه در واقعیت نداشته باشد. از طریق شناخت این نگرش‌هاست که می‌توان پی برد، جوانان چه تصویری از ازدواج در ذهن دارند و این تصویر تا چه حد با واقعیت مطابقت دارد.

از آنجا که ارزش‌ها در جهان امروز جنسیتی شده‌اند؛ چنین می‌نماید که روند دگرگونی‌های ارزشی نیز به سوی اثرپذیری از جنسیت پیش می‌رود. توجه به ارزش‌ها و نگرش‌های زنان و دختران در گستره‌های گوناگون اجتماعی بسیار مهم شمرده می‌شود (کاظمی، ۱۳۸۹: ۳۰۲). دگرگونی‌های این گستره از روابط اجتماعی را (به‌خصوص در زمینه‌ی ازدواج و همسرگزینی) بدون نگرش به نقش زنان و دختران به‌سان یکی از سازه‌های بسیار مهم در این زمینه، و نیز دانشجویان که حاملان آگاهی مدرن در جامعه، خصوصاً جوامع در حال توسعه محسوب می‌شوند و بیشتر در معرض تغییرات هستند، نمی‌توان بررسی کرد. بنا بر آنچه ذکر شد هدف پژوهش حاضر نیز بررسی نگرش دانشجویان دختران دانشگاه فردوسی مشهد در خصوص ازدواج و همسرگزینی است. همچنین در این تحقیق تلاش می‌شود به این سؤال پاسخ داده شود که تغییرات نگرشی نسبت به ازدواج چه رابطه‌ای با عوامل اجتماعی و فرهنگی دارند؟

۱-۲ اهمیت و ضرورت

جوانان هر کشور بهترین و سازنده‌ترین نیروی جامعه هستند و پیشرفت و تعالی کشور وابسته به همت آن‌هاست، از این رو بررسی مشکلات آن‌ها از اهمیت بسزایی برخوردار است. همان‌گونه که مطالعات نشان می‌دهد یکی از بزرگ‌ترین مشکلات جوانان، تشکیل خانواده است. با توجه به ریشه‌های عمیق فرهنگی و پشتوانه دینی در مردم کشور و همچنین وجود خرده‌فرهنگ‌های متفاوت شهری و روستایی، ضرورت بررسی مسئله ازدواج و نقاط ضعف و قوت آن در جامعه از دیدگاه‌های

گونگون و در مناطق جغرافیایی مختلف احساس می‌گردد (میری و همکاران، ۱۳۷۴: ۱۴۴، به نقل از حیدری و همکاران، ۱۳۸۷: ۵۶).

جامعه ایران همچون سایر جوامع در حال گذار با دگرگونی‌های بسیاری در ارتباط با مدرنیته و جهانی‌شدن مواجه شده است؛ دگرگونی‌هایی در فرهنگ، ارزش‌ها و نگرش‌ها، سبک زندگی، همسرگزینی و غیره که این دگرگونی‌ها با توجه به اینکه ایران کشوری دارای تاریخ و سنتی عظیم است با تعارضاتی در حوزه‌های مختلف از جمله نهاد خانواده، ازدواج جوانان و همسرگزینی همراه شده است. ازدواج مهم‌ترین و بنیادی‌ترین رابطه انسانی است، زیرا ساختار را برای ایجاد روابط خانواده و تربیت نسل بعدی فراهم می‌کند. به همین دلیل بررسی عواملی که در کیفیت زندگی نقش دارد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یک دسته از این عوامل فرایندهای درون فردی است که از آن جمله می‌توان به نگرش به ازدواج اشاره کرد. بسیاری از تحقیقاتی که در مورد ازدواج انجام شده یکی از علل کاهش گرایش جوانان به ازدواج در کشور ما را، باورهای نادرست و نگرش نامناسب به ازدواج دانسته‌اند (نیلفروشان و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۶).

امروزه زنان در هر گوشه‌ای از جهان از نقش‌های دوگانه‌ای برخوردارند. از طرفی آن‌ها همپای مردان در تولید و توسعه و در ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی فعالیت می‌نمایند و از سوی دیگر مسئول نسل‌سازی و تربیت نیروی انسانی‌اند. از این رو زن به‌عنوان مدار خانواده در متن جامعه پرشتاب امروزی قلمداد می‌شود و توجه به ارزش‌ها و نگرش‌های زنان و دختران، خصوصاً دختران دانشجو که با توجه به حضورشان در دانشگاه‌ها به‌عنوان مهد مدرنیته، بیشتر در معرض این دگرگونی‌ها قرار می‌گیرند، در گستره‌های گوناگون اجتماعی بسیار مهم شمرده می‌شوند. از این گذشته دگرگونی‌های ساختاری در آموزش و کار زنان، افزایش توان آن‌ها در زمینه‌های خانوادگی و اجتماعی و رشد اندیشه‌های فمینیستی آن‌ها را به بازنگری در نقش‌ها و هویت‌های سنتی خود و دگرگون‌سازی آن واداشته است. آنان خواستار حقوق برابر در همه زمینه‌های زندگی و جهان اجتماعی‌اند و با پافشاری بر گزینش فردی، آزادی بیشتری در گزینش همسر خود جستجو می‌کنند. بنابراین شناخت عوامل مؤثر بر ازدواج آن‌ها مخصوصاً شاخص‌ها، ویژگی‌ها و انتظارات آن‌ها در زمینه‌ی ازدواج می‌تواند به متصدیان و متولیان فرهنگی کشور در جهت برون‌رفت از وضعیت موجود در عرصه‌ی تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری کمک کند. همچنین از آنجایی که رفتار تابعی از نگرش و ارزش‌گذاری‌های مختلف تلقی می‌شود و نگرش‌های فرهنگی افراد جامعه تحت تأثیر نوسازی و توسعه تغییر پیدا می‌کند (احمدنیا و مهریار، ۱۳۸۳: ۲۰۲). پس با بررسی نگرش‌های نسل جوان نسبت به تشکیل خانواده و ایده آل‌های